

Стразбур, 10. Новембар 2017. године

КОНСУЛТАТИВНО ВЕЋЕ ЕВРОПСКИХ СУДИЈА

МИШЉЕЊЕ БР.

20 (2017)

УЛОГА СУДОВА У ВЕЗИ СА УЈЕДНАЧЕНОМ ПРИМЕНОМ ПРАВА

I. Увод

1. Једнака и уједначена примена права омогућава општост закона, једнакост пред законом и правну сигурност. Са друге стране потреба за обезбеђивањем уједначене примене права не треба да доведе до крутости нити да угрози принцип независности правосуђа.
2. У складу са пројектним задатком повереним од стране Савета министара, Консултативно веће европских судија је одлучило да размотри улогу судова у вези са уједначеном применом права и да постави примењиве стандарде и препоруке.
3. Ово мишљење припремљено је на темељу ранијих мишљења Консултативног већа европских судија, Магна Карте судија и релевантних инструмената Савета Европе, посебно Европске повеље о статусу за судије (1998) и Препорука о судијама CM/Rec(2010)12 Савета Министара: независност, ефикасност и одговорност (даље: „Препорука CM/Rec(2010)12 “).
4. Ово мишљење се ослања на одговоре чланова Консултативног већа европских судија на упитник у вези са улогом судова у уједначавању примене права, који је припремљен од стране бироа Консултативног већа европских судија, као и на извештај и прелиминарни нацрт припремљен од стране научног експерта постављеног од стране Савета Европе, професора Алеша Галича (Универзитет у Љубљани, Словенија), заједно са анализом одговора на упитник.

II. Зашто је уједначена примена права битна?

5. Уједначена примена права је есенцијално битна за принцип једнакости пред законом. Додатно, разматрања правне сигурности и предвидљивости су саставни део владавине права. У држави у којој постоји владавина права, грађани оправдано очекују да буду третирани као и други и могу да се ослане на претходне одлуке у поредивим случајевима тако да могу да предвиде правне последице својих радњи или пропуста.

6. Постојање контрадикторних судских одлука може створити државу правне несигурности што доводи до мањег поверења у правосудни систем који представља једну од најбитнијих компоненти државе која се темељи на владавини права. Уједначена примена права доприноси јавном поверењу у рад судова и побољшава јавну свест о правичности и правди.
7. Уколико странке унапред знају свој положај, често могу одлучити да не покрећу поступак пред судом. Адвокати би, у највећој могућој мери, требало да знају како да саветују своје клијенте, а самим тим би странке знале своја права. Прецеденти/постављена судска пракса (даље: „Судска пракса“) која поставља јасна, доследна и поуздана правила може смањити потребу да се случајеви решавају пред судом. Стварањем могућности ослањања на претходне одлуке у сличним случајевима, углавном одлуке виших судова, случајеви могу бити решени ефикасније.
8. У складу са тумачењем Европског суда за људска права (даље „ЕСЉП“), право на правично суђење, садржано у члану 6. Европске конвенције о људским правима (даље: „ЕКЉП“) је повезано са захтевима који се односе на уједначену примену права. Одређена одступања у тумачењу могу бити прихваћена као саставна особина сваког правосудног система који се заснива на мрежи судова. Различити судови могу имати одређена одступања али и рационалне и разложне закључке у вези са истим правним проблемом који је настао из сличних фактичких чињеница.
9. Међутим, под одређеним околностима, различите одлуке домаћих судова, поготово судова више инстанце могу довести до повреде права на правично суђење прописаног чланом 6 ЕКЉП-а. Самим тим мора се проверити да ли: (1) постоје „дубоке и дугорочне“ разлике у судској пракси домаћих судова, (2) домаће законодавство предвиђа одређене механизме за превазилажење тих недоследности, (3) су ти механизми употребљени и (4) уколико је погодно, постоје одређени ефекти. Консултативно веће европских судија поздравља развој који наглашава блиску везу између уједначења и доследности судске праксе и права појединца на правично суђење.

III. Судска пракса као извор права

10. Без обзира на то да ли се прецеденти сматрају извором права или не, те да ли су обавезујући или не, образложења претходних одлука представљају снажан инструмент за судије како у англосаксонском тако и у континенталном систему. Ипак Консултативно веће европских судија препознаје да је разлика између континенталног и англосаксонског система традиционално била значајна у погледу примене прецедената и судске праксе уопште.
11. У земљама англосаксонског система, одлуке виших судова којим се решава одређено правно питање служе као обавезујући прецеденти у идентичним случајевима. Самим тим, прецеденти су обавезујући *de jure* и сматрају се извором права. *Stare decisis* – правни принцип одређивања тачки у парници у складу са прецедентом представља битан аспект англосаксонског система. У земљама континенталног права гаранција независности судија је традиционално била постављена као значење, између осталог, да су судије независне и да су, приликом одлучивања, везане (само) Уставом, међународним споразумима, статутима и општим правним принципима, али не и одлукама судова донетим у претходним поступцима. Стога, у великом броју држава континенталног система, судска пракса традиционално није препозната као обавезујући извор права. Сходно томе, традиционално постоје одступања између англосаксонског и континенталног система а која се односе на питање да ли само суд више надлежности може одбацити прецедент, или да ли сваки тј. нижи суд може одступити од судске праксе, под условом да такво одступање није произвољно.
12. Ипак Консултативно веће европских судија је приметило да су у земљама континенталног система судије вођене судском праксом, поготово судском праксом виших судова, чији је један од задатака и обезбеђивање уједначене судске праксе. Из извештаја чланова Консултативног већа европских судија који долазе из већине држава континенталног система, произилази да судови ниже инстанце нису формално везани пресудама виших судова, али да ипак поступају по пресудама виших судова у сличним случајевима, а где су виши судови и врховни суд или касациони суд свесни своје улоге обезбеђивања уједначене примене права. Додатно, у неким државама континенталног система, (одређене) пресуде врховног суда, донете од стране великог или проширеног већа обавезујуће су или према свим судовима, или на свим седницама врховног суда (докле год се не донесе другачије одлука од стране великог већа).
13. Сходно томе, у земљама континенталног система, судске одлуке, посебно одлуке врховног суда, имају шири значај од значаја у конкретном случају у ком је таква одлука донета и, из ове

перспективе, такве одлуке се могу сматрати извором права. Што се тиче земаља континенталног система, извештаји поднети од стране чланова Консултативног већа европских судија цитирају одредбе устава које се односе на владавину права, једнакост пред законом, принцип правде, право на фер суђење, као и на положај врховних судова као формирања основа за коцепт уједначене примене права. Стога, на законодавном нивоу релевантни закони су закони који се односе на организацију судова (посебно овлашћења врховног суда), закони о уставним судовима и закони који одређују критеријуме одређивања о чему врховни суд одлучује.

14. У складу са доктрином *stare decisis*, једна прецедента одлука има значај. Консолидовани тренд одлука по одређеном питању (устаљена судска пракса, *jurisprudence constante*, *ständige Rechtsprechung*) се традиционално захтева са циљем да би постао релевантан у земљама континенталног система. Ово неће спречити одлуку да има правну вредност када врховни суд први пут одлучује о законском питању које још увек није решено. Прихваћено је да нема формуле којом би се идентификовао моменат у ком је судска пракса постављена. Бројни врховни судови у земљама континенталног система су сада овлашћени да сами изаберу случајеве са намером постављања стандарда који би требало да буду примењиви на будуће случајеве. Стога се у овим случајевима када је пресуда врховног суда донета са намером постављања прецедента, та пресуда може посматрати као меродавна судска пракса.

IV. Средства за обезбеђивање уједначене судске праксе.

а. Формални, полуформални и неформални механизми

15. У складу са улогом судова у постизању одрживе судске праксе, постоје формални, полуформални и неформални механизми
16. Формални поступци у апелационим судовима, а посебно у врховним судовима или касационим судовима имају директан утицај на уједначавање тумачења и примене права. Такви поступци у врховним судовима су на пример (1) одлучивање о појединачној жалби (коначна жалба, ревизија, касација), (2) посебне жалбе поднете од стране јавног тужиоца (или сличног јавног тела) које доносе врховном суду (у грађанским стварима) битно правно питање са циљем обезбеђивања уједначене примене права или развоја права кроз судску праксу, где у већини система такво прибегавање резултира доношењем деклараторних пресуда које се не односе на права странака из тог, разматраног, случаја, (3) извођење вербалних изјава (које се зову „одлуке уједначавања“, мишљења, начелна правна мишљења) на чисто апстрактан начин, не као одлука по жалби која је поднета у појединачном случају, и (4) прелиминарне одлуке усвојене у односу на уске тачке закона, а на захтев нижих судова.
17. Полуформални механизми укључују регуларне заказане састанке судија у оквиру једног суда, или састанке са судијама других судова али исте инстанце или састанке са судијама хијерарскијски вишег суда. Такви састанци могу имати или неформалан карактер или би могли бити институционализовани у извесној мери. Издавање приручника (који углавном остављају простор за индивидуалне процене) у коме је скренута пажња на примењиве принципе, у складу са утврђеном судском праксом (као на пример скала у вези са накнадом штете у вези са телесним повредама у грађанским стварима, кажњавање у кривичним стварима, адвокатски трошкови – тамо где нема примењиве адвокатске тарифе, ово може имати исти ефекат).
18. На трећем месту налазе се чисто неформални механизми, као што су неформалне консултације међу судијама који желе да успоставе концензус о више тачака процесног и материјалног права када пракса показује одступање од судске праксе. Континуирано правно образовање и обука судија су екстремно битни за уједначавање судске праксе.
19. Ови полуформални и неформални механизми имају за циљ да промовишу јединствену примену закона, и закључци написани у овом контексту не могу да наруше независност судије.

б. Улога врховних судова

20. Примарна улога врховног суда је да решава неслагања у судској пракси. Врховни суд мора да осигура уједначену судску праксу како би исправио недоследности и да на тај начин осигурао поверење у правосудни систем. Постоји нераскидива веза између разматрања које се односе на

уједначавање судске праксе са једне стране, и механизма за приступ врховном суду, са друге стране.

21. Консултативно веће европских судија препознаје да је приступ врховним судовима уређен другачије широм Европе због разлика у правним традицијама и организацији правосуђа. Исто важи и за концепте који се односе на питање да ли би врховни судови требало да врше приватну или јавну функцију. Бивши концепт се састоји од тежње за правично и правилно решавање сваког индивидуалног случаја у корист странака у том случају. Каснији се бави очувањем и промовисањем јавног интереса у обезбеђивању уједначавања судске праксе и развоја права. Будући да ово може изаћи из обима овог мишљења, Консултативно веће европских судија не покушава да прописује начин организације врховних судова и приступа њима. Ипак, одговорност врховних судова да обезбеде уједначену судску праксу захтева оснивање адекватног критеријума одабира предмета о којима ће врховни суд одлучивати. Оне државе које дозвољавају потпуно право на жалбу би требало да размотре увођење услова за подношење жалбе или други одговарајући механизам филтрирања. Увођење критеријума за подношење жалбе би олакшало рад врховног суда у испуњавању његове улоге промовисања уједначеног тумачења права. У том контексту, Консултативно веће европских судија подсећа на речено у Препоруци No. R (95) 5.
22. Наиме, увођење таквих критеријума који се односе на поношење жалбе подразумева да одлука врховног суда у предмету превазилази оквире појединачног случаја. Генерално ће бити очекивано да се таква одлука поштује у будућим предметима и самим тим она нуди значајне смернице за судове ниже инстанце и све будуће парничаре и њихове адвокате. Само такав критеријум одабира обезбеђује да само случајеви прецедентне вредности буду пресуђени од стране врховног суда. У исто време, ово су, такође, једини критеријуми који могу обезбедити да сви такви случајеви могу бити решавани пред врховним судом. Стога, врховни суд може ефективно обављати функцију навођења правила која би требало да буду ефектна у будућим предметима у свим пољима права. Други критеријуми одабира, као што су вредност тужбе у грађанским предметима или озбиљност казне у кривичним предметима, не могу да служе остваривању овог циља.
23. Консултативно веће европских судија заузима став да је одговорност врховних судова да обезбеде и одрже уједначеност судске праксе и да се ово не треба разумети на начин да су врховни судови дужни да интервенишу колико год је чешће могуће. Поред тога што узрокује кашњење у решавању случајева од стране врховних судова и умањује квалитет пресуда, такав приступ би неминовно узроковао неслагања у судској пракси самих врховних судова, а такође је неминовно да уколико је број случајева о којима одлучу врховни судови велики, њихова судска пракса ће остати превиђена. Стога, постојање сукобљених пресуда нижих судова не може бити исправљено тако што ће се успоставити неограничени приступ врховним судовима.
24. Постојање инструмената за обезбеђивање уједначености у оквиру истог суда је од посебног значаја за врховне судове. Посебно је проблематично уколико сам врховни суд постане извор несигурности и сукобљене судске праксе, уместо да обезбеђује њену уједначеност. Стога је јако битно да унутар врховних судова постоје механизми који могу да отклоне недоследности у самом суду. Такви инструменти могу на пример да буду препоруке великим већима или сазивање великих панела на којима судска пракса врховног суда одступа или на којима се разматрају или по потреби мењају усвојени прецеденти. У најмању руку, размена мишљења са већем, када од једне судске праксе једно веће хоће да одустане, може бити неопходна. Неформални механизми, као што је поменуто у параграфу 19, су такође значајни.
25. Консултативно веће европских судија сматра да се одступајућа судска пракса у апелационом нивоу надлежности (без обзира да ли се ради о истом апелационом суду или различитим апелационим судовима) најбоље може исправити могућношћу да се поднесе даља жалба на тачке закона врховном суду.

ц. Улога апелационих судова

26. Треба се подсетити да уколико се приступ врховним судовима помера са предмета права на предмет изузетка, апелациони судови су ти који постају највиша инстанца за већину случајева. Стога би они требало да буду у позицији да изврше своју улогу у обезбеђивању квалитета правде што укључује и потребу да се обезбеди уједначена примена права. Постизање доследности судске праксе може потрајати, и периоди неуједначене судске праксе могу, стога, бити толерисани без подривања принципа правне сигурности. Сходно томе, према ставу Консултативног већа европских судија, не може аутоматски бити наметнуто врховном суду да интервенише чим постоје

одступајуће одлуке на нивоу апелационих судова. Може се очекивати у великом броју случајева да уједначена примена права буде остварива на нивоу апелационих судова. Стога, апелациони судови имају битну улогу у обезбеђивању уједначене примене права.

д. Специјални судови

27. Постојаност специјалних судова на нижој инстанци нема неминовно штетан утицај на уједначеност судске праксе уколико на врху правосудне структуре постоји један врховни суд са општом надлежношћу. Уколико, међутим, постоји више врховних судова или судова са коначном надлежношћу и када они могу да одлучују о истим правним питањима, то може изазвати проблеме у вези са уједначеном употребом права. У складу са судском праксом ЕСЉП-а, битно је да домаће право у тим случајевима обезбеди формалне и неформалне механизме за превазилажење недоследности између ових неповезаних и независних врховних судова и да такви механизми производе консолидоване ефекте.

е. Обавезујући правни ставови *in abstracto*

28. Према мишљењу Консултативног већа европских судија, јавна улога врховног суда која се састоји у давању смерница *pro futuro* чиме се обезбеђује уједначеност судске праксе и развој права, би требало да буде постигнута кроз одговарајући систем филтрирања жалби. Ово би требало да се спроведе кроз стварање закона *in abstracto* у форми обавезујућих правних ставова или општих мишљења, усвојених на пленарним седницама врховног суда. Такви инструменти који (још увек) постоје у више држава су (за разлику од инструмента прелиминарних одлука) усвојени су без обзира на стваран живот или предмете у раду и без странака и њихових адвоката који би били у могућности да бране позиције клијената у тим предметима. Признајући да ово може имати позитиван утицај на уједначавање судске праксе и правну сигурност, Консултативно веће европских судија има став да овакви инструменти изазивају забринутост са становишта праве улоге правосуђа у систему поделе власти.

ф. Прелиминарне одлуке

29. У неким државама постоји могућност да судови ниже инстанце поднесу, у оквиру предмета у раду, питање тумачења одређене тачке права врховном суду. Ово може допринети уједначавању у примени права с обзиром на то да будућа одступања могу бити избегнута. Са друге стране, такве прелиминарне одлуке могу довести до преурањеног ауторитативног одговора на питање и самим тим ометати сукцесиван развој права.

V. Одступање од судске праксе

а. Потреба да се спречи ригидност и препреке за развој права

30. Консултативно веће европских судија заузима став да потреба да се обезбеди једнакост, уједначено тумачење и примена права не треба да доведе до крутости и до препрека за развој права. Стога, захтев да случајеве треба посматрати једнако не сме бити схваћен у апсолутном смислу. Развој судске праксе није, сам по себи, супротан правилној примени права будући да би неуспех у развоју и адаптацији судске праксе могао спречити реформу или побољшање. Промене у друштву могу активирати потребу за новим тумачењем права и самим тим промену прецедената. Додатно, одлуке наднационалних судова и уговорних тела (као што су Суд правде Европске Уније, или ЕЉСП) углавном резултирају потребом да се такође прилагоди домаћа судска пракса.
31. Потреба да се побољша претходно тумачење права може бити други разлог за одступање од судске праксе. Ово се, међутим, треба догодити само када постоје притисци за променом. Став Консултативног већа европских судија је да би разматрања правне сигурности и предвидљивости требало да подрже презумпцију да правно питање о ком већ постоји добро утврђена судска пракса, не треба поново испитивати. Стога, што је више судска пракса у вези са одређеним питањем уједначена, већи је терет за судија који одступа од такве судске праксе, да своје поступање образложи.

б. Обавеза давања образложења за одступање од утврђене судске праксе

32. Консултативно веће европских судија је већ усвојило став да је, док би судије требало да доследно примењују закон, јако битно да када суд одлучи да одступи од претходне судске праксе, ово требало да буде јасно поменуто у пресуди. Ово би требало образложити на начин да је судија знао да је примењена судска пракса другачија, и такође темељно образложити разлоге због којих претходна судска пракса није примењива. Једино се тада може утврдити да ли је одступање било свесно (да ли је судија свесно одступио од судске праксе са циљем да је коначно промени) или да ли је суд занемарио или је био просто несвестан постојања претходне судске праксе. Додатно, само у таквом случају прави развој права може бити постигнут. Недостатак усклађености са овим условима може се сматрати произвољним и права појединца на правично суђење била би повређена.

ц. Принцип независности правосуђа и обавезујућа снага судске праксе

33. У складу са *stare decisis* доктрином у земљама англосаксонског права, само виши судови и, под одређеним условима, судови исте инстанце могу одступити од претходног прецедента, али судови ниже инстанце су генерално везани прецедентима виших судова. Стога се ово друго не сматра неспојивим са захтевима који се односе на независност правосуђа.
34. Напротив, у многим државама континенталног система, (уставна) гаранција независности судија је конструисана као значење, између осталог, да су судије приликом одлучивања везане (само) уставом, међународним уговорима и статутима, али не и пресудама хијерархијски виших судова које су донете у претходним сличним случајевима. Прихваћено је да судови ниже инстанце могу да одступе од устаљене судске праксе хијерархијски виших судова. Консултативно веће европских судија се слаже да различите правне традиције могу довести до различитих перцепција, међувеза између прецедената виших судова и независности судија у судовима ниже инстанце и да ови различити приступи могу да коегзистирају.
35. Међутим, битно је да прво, када суд ниже инстанце може да одступи од судске праксе успостављене на вишој инстанци, услови који се тичу разлога за одступање, описаних у подпоглављу б горе, морају у потпуности да буду испуњени. Друго, у случају када суд ниже инстанце одступа од судске праксе вишег суда, могућност жалбе би генерално требало да буде отворена за такав виши суд. Други би требало да има последњу реч у вези са спорним питањем и требало би да буде у позицији да одреди да ли ће инсистирати на његовој претходној судској пракси, или да ли ће се сагласити са аргументима суда ниже инстанце да би судска пракса требало да буде промењена.
36. Уколико се странке са правом ослањају на постојећу судску праксу, суд који разматра одступање од те праксе би требало да, по мишљењу Консултативног већа европских судија, што пре избегне неоправдана изненађења. То би требало да омогући странкама да схвате да је таква промена заиста разматрана чиме би им се дала прилика да се припреме и прилагоде своје аргументе. У изузетним околностима, чак и потенцијална промена одлуке би могла да буде прихватљив алат да би се спречила неоправдана грубост према странкама које су се оправдано ослањале на постојећу судску праксу.

д. Разликовање случајева

37. Пресуђивање подразумева процену свих специфичних околности случаја на коме се ради. У том смислу такође постоје ограничења у уједначавању. Значај судске праксе подразумева да се претходни случај заиста заснива на битно сличним чињеницама. Приликом ослањања на судску праксу дужна пажња се мора дати контексту и околностима случаја у ком је судска пракса усвојена.
38. Адекватан фокус треба бити посвећен анализирању релевантне судске праксе укључујући развој правих техника за разликовање случајева. Ово може имати ефекат да је случај изузет из категорије случајева који су очигледно покривени претходном одлуком, тако да се ближом и критичком анализом утврди да претходна одлука у суштини није релевантан прецедент. Давање различитог третмана у два спора се не може сматрати довођењем до неуједначености судске праксе будући да је ово оправдано због разлика у чињеничном стању

е. Последице за судије које не примењују устаљену судску праксу

39. Правно знање, укључујући судску праксу, представља аспект правосудне надлежности и марљивости. Ипак судија који поступа у доброј вери, који константно одступа од устаљене судске

праксе и за то доставља разлоге, не би требало да буде обесхрабрен у активирању промене у судској пракси. Такво одступање од судске праксе не би требало да резултира дисциплинским мерама или да утиче на евалуацију рада судијем и требало би да буде посматрано као елемент независности правосуђа.

VI. Објављивање и извештавање о судској пракси

40. Адекватан систем извештавања о судској пракси и битан за обезбеђивање уједначености примене права. У најмању руку пресуде врховних и апелационих судова би требало да буду објављене како би се за њих сазнало, не само од стране странака у појединачном случају, већ да би се омогућило странкама да се ослоне на ове пресуде у будућим случајевима, као и другим судовима, адвокатима, тужиоцима, академицима или општој јавности.
41. Званични, полузванични и приватни типови извештаја могу бити објављени у традиционалној писменој форми или у електронској форми, приватно или јавно. Судије би требало да имају приступ и да буду обучени да бесплатно користе бар једну електронску базу судске праксе врховног суда и апелационих судова.
42. Консултативно веће европских судија слаже се да различите правне традиције утичу на различите судске одлуке и такође различите концепте и форме по којима одлуке треба да буду објављене. Консултативно веће европских судија жели да нагласи да је потребно посветити дужну пажњу фактичким последицама и контексту случаја тако да могућа употреба одлуке из извештаја у будућим случајевима неће неоправдано бити проширена на случајеве који се базирају на недовољно сличним околностима. Консултативно веће европских судија поздравља праксу објављивања образложења одлука, укључујући чињеничну позадину како би претрага прецедената била лакша.
43. У случајевима када врховни или апелациони судови израђују велики број одлука и судске праксе, сама публикација још увек не обезбеђује судијама, адвокатима и академцима да правилно прате одлуке. У таквим околностима Консултативно веће европских судија види вредност у систему кроз одабир пресуда које постављају стандарде који ће се пратити у будућим случајевима а који се објављују у одређеној форми са циљем да омогуће да ће такве пресуде бити узете у обзир у већем обиму.

VII. Отали релевантни аспекти

а. Одговорност све три државне власти

44. Концепт уједначене примене права је релевантан за све државне органе: законодавне, извршне и судске. У том смислу, државни органи су повезани и међузависни будући да сви имају обавезу да подстичу доследност правних правила и доследност примене тих правила. Право мора колико год је то могуће бити чисто, предвидљиво и доследно и приликом измене закона, законодавна власт би требало да узима у обзир судску праксу која је развијена у одређеним пољима у којима се покушавају промене. Судови могу на бољи начин да осигурају уједначену примену права уколико су закони логички доследни, добро израђени, јасно формулисани, уз избегавање непотребне недвосмислености и уколико су без унутрашњих противуречности.
45. Консултативно веће европских судија слаже се да су законодавне реформе неизбежне у високо регулисаном модерном друштву, желећи да упозори да честе, понекад повезане и нагле промене закона утичу на квалитет законодавства и правне сигурности. Засебна природа амандмана и комплексност закона доводе у питање принцип правне сигурности.
46. Конtradикторности у судској пракси понекад су последица амбициозне израде закона која спречава судове да дођу до јединствене и опште прихватљиве примене. Консултативно веће европских судија то сматра таквим околностима по којима је обавеза законодавне власти да промени закон. Ово није сугестија да је жељени циљ казуистична и детаљна регулација. Широко дефинисане и отворене норме су често неопходне будући да дозвољавају судовима потребну флексибилност и могу бити корисне када се укаже потреба да се попуне празнине у закону. Како је Европски суд понавља, док је сигурност врло пожељна, може довести до претеране крутости и закон мора бити у стању да држи корак са променљивим околностима.

б. Улога адвоката и тужилаца

47. Улога адвоката и јавних тужилаца у обезбеђивању уједначене примене права је јако битна. Зарад обезбеђивања најбољег квалитета правде за странке, требало би направити адекватан допринос од стране адвоката и јавних тужилаца. Они би требало да се ангажују у адекватном претраживању судске праксе и да подносе аргументе о примењивости или непримењивости претходних одлука.

ц. Обезбеђење уједначене примене међународног и наднационалног права

48. Интернационализација права креира изазов на који начин осигурати уједначеност у примени између различитих земаља. Што се тиче међународних уговора дужна пажња се треба посветити потреби постизања њихове уједначене примене у свим земљама потписницама. Неслагања између националних права и међународних уговора би требало да буде избегнута. Ове циљеве би требало наставити без обзира да ли се држава придржава дуалистичког система (што значи да међународно право није директно примењиво, имплементација домаћег законодавства је неопходна) или монистичког система (што значи да међународно право не мора да буде преведено на национално право и може, када је међународни уговор ратификован, бити директно употребљиво од стране судова). Ово укључује појашњење правилне интеракције правних прописа на различитим нивоима са циљем обезбеђивања да ко-постојећи и делимично интегрисани правни системи функционишу као један.

VIII. Главни закључци и препоруке

- a. Без обзира на то да ли се прецеденти сматрају извором права или не, те да ли су обавезујући или не, образложења претходних одлука су моћан инструмент за судије у оба система, англосаксонском и континенталном.
- b. Једнака и уједначена примена права омогућава општост закона, једнакост пред законом и правну сигурност у држави у којој постоји владавина права. Уједначена примена права унапређује свест јавности о правди, правичности и поверење у спровођењу правде.
- c. Постојање различитих судских одлука, поготово судова највише инстанце, може изазвати повреду правила о правичном суђењу прописаних чланом 6(1) Европске конвенције о људским правима.
- d. Потреба за осигуравањем уједначене примене права не треба да доведе до крутости и да непотребно ограничи правилан развој права, и не треба да угрози принцип независности правосуђа.
- e. Улога Врховног суда, првенствено је да одлучује у случајевима неусклађености судске праксе и да обезбеди доследну и јединствену примену права, као и да настави развој права кроз судску праксу.
- f. У циљу обезбеђивања јединствености и доследности судске праксе, најприхватљивије је уколико је Врховни суд овлашћен да одобри жалбу или да употреби неки други одговарајући механизам филтрирања. Критеријум одабира треба да следи јавну функцију Врховног суда да штити и промовише јединственост судске праксе и развој права.
- g. Стварање закона *in abstracto* у форми обавезујућих правних сатавова или општих мишљења, усвојених на пленарним седницама Врховног суда, признајући да ово може имати позитиван утицај на уједначавање судске праксе и правну сигурност, изазива забринутост са становишта праве улоге правосуђа у систему поделе власти.
- h. Апелациони судови такође имају битну улогу у обезбеђивању уједначене примене права.
- i. Од кључне важности је постојање механизма у највишем суду који могу исправити недоследности овог суда.
- j. Уколико постоји више судова надлежних за одређене гране права, јако је битно да домаће законодавство предвиђа формалне и неформалне механизме за превазилажење недоследности између ових неповезаних и независних врховних судова и да ови механизми производе уједначене ефекте.

- k. Када суд одлучи да не примењује претходну судску праксу, то је потребно јасно навести у одлуци. Ово би требало образложити на начин да је судија знао да је примењена судска пракса другачија, и такође темељно образложити разлоге зашто претходна судска пракса није примењива.
- l. Примена ранијих одлука не би требало да се односи на фактичке и правне ситуације другог случаја, уколико ближа критичка анализа покаже да се последице и контексти случајева не подударају.
- m. Адекватан систем извештавања о судској пракси од врховних и апелационих судова је битан за осигурање уједначавања судске праксе.